

13a Jornada Lluís M. de Puig

Europa, un estat d'ànim

Dra. Carme Colomina Saló

Què és Europa? Probablement cadascú hi té una resposta personal i diferent, una idea particular que connecta amb l'espai físic o amb l'entelèquia política; una experiència individual dins d'una història col·lectiva. Des de la cultura dels cafès i de les ciutats de distàncies abastables que preuava el filòsof George Steiner fins a la gran agència de parelles mixtes i amistats transnacionals en què s'ha convertit el programa Erasmus d'intercanvi d'estudiants, amb més d'un milió d'europaus nascuts de l'experiment més efectiu i pitjor finançat de tot el pressupost comunitari.

L'Europa continent i la Unió Europea, projecte polític, es confonen massa sovint en l'imaginari i en l'argumentari. Ara bé, no són el mateix, ni tenen els mateixos confins. Hi ha una Europa cultural i una Europa institucional. Entre el projecte de pacificació i reconstrucció d'un territori devastat per la Segona Guerra Mundial i la realitat del mínim comú denominador, que imposa un consens polític cada cop més difícil d'aconseguir, hi ha gairebé setanta anys d'història continental.

Europa és com una d'aquelles nines russes, feta d'una munió d'identitats que, com les matrioixques, se superposen les unes dins les altres. Una unió de realitats múltiples que ens transformen per contacte, per amistat, per convivència, en un entorn canviant. Europa està feta d'una geometria estranya i flexible; d'una barreja d'idealisme i d'interessos.

La Unió Europea és una realitat en constant redefinició, i ara viu una autèntica crisi existencial. És difícil explicar què és Europa com a concepte quan la UE està immersa en una transformació brutal perquè el món que l'envoltava ha canviat, les forces polítiques que la governaven són cada cop més irrellevants i els principis i valors que creia que la definien es posen en qüestió des de moltes capitals europees.

Vaclav Havel, dramaturg i humanista, poc després de convertir-se en el primer president electe de la República Txeca, va dir en un discurs davant el Parlament Europeu a Estrasburg, el 8 de març de 1994, que Europa no és únicament un espai al mapa o un conjunt d'Estats, sinó que existeix com un ordre intern arrelat en valors compartits i consciència històrica. Havel entenia Europa com un «estat d'ànim». Però,

avui, l'ànima d'aquesta Unió està espantada. Hi ha un malestar econòmic, cultural, generacional i territorial profund que s'ha traduït en desconfiança institucional i en temor davant un futur incert. Europa és una idea, potser, etèria, però les polítiques que s'imposen en el seu nom tenen conseqüències ben tangibles.

Europa és un *état d'esprit*, com va dir Jean Monet quan va imaginar un projecte polític que no pretenia «aliar estats sinó unir persones». Sona a teoria de llibre de text; a quimera engolida per unes polítiques i uns principis menys humanistes que els d'aquells que van aconseguir embastar la primera Comunitat Econòmica Europea. Avui, la vulnerabilitat i la desconfiança s'han instal·lat en l'estat d'ànim d'una gran majoria dels seus ciutadans.

El problema de la Unió és que ja fa temps que ha malmès la seva idea original. Ha deixat de ser un *état d'esprit* per convertir-se en l'esperit dels estats que la formen. I això, encara que sembli el signe inevitable d'aquests nous temps, també és el camí cap a la involució.

La UE és un projecte de recerca obligada del consens per a un continent amb tendències autodestructives i uns pobles que comparteixen segles de conquestes, guerres i sotmetiments. Però també continua sent una força potent d'atracció de països i persones que volen formar-ne part.

Ara que el discurs de la guerra ho impregna tot és més necessari que mai entendre i recordar d'on venim. El món s'ha fet, cada cop, més complex. Les lògiques que organitzaven les relacions internacionals estan canviant. El Consell de Seguretat de les Nacions Unides ja no representa els nous equilibris de poder globals i els gegants tecnològics, convertits en actors geopolítics, exerceixen en els seus dominis un tipus de poder que abans estava reservat als estats nació. Ja fa temps que les costures de l'ordre global construït després de la Segona Guerra Mundial s'han esquinçat. Donald Trump ha irromput en les relacions internacionals com una esmena a la totalitat.

Per això, l'abril de 2025, poques setmanes després d'una votació a les Nacions Unides que aprovava una resolució de condemna a la invasió russa d'Ucraïna –amb els vots en contra dels Estats Units i Rússia–, la presidenta de la Comissió Europea, Ursula von der Leyen, assegurava en una entrevista a un diari alemany que «Occident, tal com el coneixíem, ja no existeix».

Trump ha donat per acabada la *pax americana*, de la mateixa manera que el relat d'Europa com a poder normatiu, que la UE s'ha explicat a ella mateixa durant tant de temps, avui sembla només una simplificació

esbiaixada d'una aventura política que està immersa en un procés de canvi profund. Però Europa ÉS un poder normatiu. És un espai de seguretat jurídica en un món marcat per la llei del més fort. Amb totes les seves imperfeccions, involucions de drets i erosions democràtiques, Europa és un territori de destí. Ens ho hem de recordar, en un moment en què el relat d'Europa és cada cop més difús.

El retorn de Trump a la Casa Blanca és l'amplificació definitiva d'un pensament cada cop més transversal, que va des de la idea de la *decadència* d'Occident –que proclamen Vladimir Putin o Viktor Orbán– fins als fonaments ideològics ultraconservadors de *pàtria i família* de Giorgia Meloni, o la ridiculització de l'humanisme com a substitut de la *veritable* religió. La tirania de la cultura *woke* que denuncia l'extrema dreta, des de l'univers anglosaxó fins a l'espanyolisme ultra, no és res més que l'atac indiscriminat a una consciència social que menysprea. Es tracta d'una agenda transatlàntica. Un nou desembarcament de Normandia, fet de suport financer i mediàtic. Ho confirmava Steve Bannon, estrateg de l'extrema dreta nord-americana i exassessor de Trump, l'estiu del 2024, just abans d'entrar a la presó per complir quatre mesos de condemna per desacatament, per haver-se negat a declarar davant la comissió que investigava l'assalt al Capitoli de gener del 2020. Deia Bannon: “Nosaltres som només la primera onada a les platges de Normandia. Vosaltres sou la següent”; així esperonava els seus seguidors.

Diu el pensador búlgar Ivan Krastev que «la frontera entre la democràcia i l'autoritarisme és la frontera menys protegida del món». Per aquest límit porós fa temps que s'escolen forces reaccionàries que s'han instal·lat en la centralitat d'alguns parlaments i coalicions de govern arreu de la Unió. Krastev ho sintetitza a la perfecció: els fonaments d'aquesta Europa, creada per una generació que tenia por del passat i moltes esperances en el futur, tremolen avui per la força d'una generació nostàlgica del passat i temerosa d'un futur que sembla cada cop més incert i desigual. I aquestes pors han carregat les fronteres de significat (com deia Zygmunt Bauman) i les han convertit en espais simbòlics d'una política de mà dura.

Al parc Leopold, uns jardins senzills amb un petit estany al costat de la seu del Parlament Europeu a Brussel·les, hi han col·locat, com a decoració, unes grans figures de pedra en forma d'estruços que amaguen el cap sota terra. Quan hi passo no puc evitar veure-ho com una al·legoria d'aquesta Europa que s'ha anat transformant a cop de grans coalicions cada vegada més amenaçades electoralment, i obsessionades a intentar trepitjar l'agenda a una dreta radical que, malgrat no ser majoritària, fa temps que s'ha erigit en la gran guanyadora de la crisi de representativitat política que afebleix els sistemes democràtics d'arreu. El centre polític europeu és cada cop més estret. L'extrema dreta és avui més forta que mai a la Unió i entre les generacions més joves. Hi ha una Europa que prefereix la desmemòria, que vol reinterpretar el passat per imposar un present amb un «nosaltres» més petit i limitat.

Aquest «nosaltres» europeu viu permanentment sota pressió. Si la crisi econòmica va erosionar la solidaritat amb el «nosaltres», la crisi migratòria va ser una crisi de solidaritat amb els «altres».

La Unió Europea ha convertit la solidaritat en un concepte mal·leable. Una idea, fràgil i contestada, que s'ha anat reescrivint amb cadascuna de les crisis que han transformat Europa en les últimes dues dècades.

La pandèmia va demostrar que la solidaritat a la UE depèn en gran mesura del context polític i de la voluntat dels governs nacionals d'acordar mecanismes de suport amb els altres països. El reforç del pressupost comunitari i la creació dels fons *Next Generation* per pal·liar els efectes econòmics i socials de la covid van demostrar un cert grau d'aprenentatge dels errors comesos durant la Gran Recessió. Però, sobretot, cada crisi ha demostrat que la solidaritat europea no és innata ni automàtica, sinó el producte d'una construcció política, fruit de les negociacions i de la necessitat. La desigualtat és una opció política, no un fet inevitable.

És difícil per a la Unió Europea d'imaginar i defensar un lloc propi en la gestió de la inestabilitat que crema a les seves fronteres quan la pressió de forces centrífugues internes està canviant la natura d'un projecte polític que acumula cada vegada més contradiccions internes. Trenta anys després del genocidi de Bòsnia, les bombes sobre Khàrkiv o el setge i la devastació de Mariúpol són el recordatori que la guerra continua sent una amenaça present.

El diplomàtic francès Gérard Araud, exambaixador a Israel i ara investigador del think tank nord-americà Atlantic Council, reconeixia l'abril del 2025, en una conferència a Barcelona, la seva decepció amb una Europa que ha perdut tot el «dret moral» d'anar pel món parlant de drets humans, perquè «se'ns riuran a la cara» i «ens recordaran Gaza», es lamentava. La UE trigarà molts anys a refer-se del mal que s'ha autoinfligit al Pròxim Orient.

La credibilitat de la Unió Europea –fins i tot la seva supervivència com a construcció política supranacional– estan en joc. Europa està ferida i determinada alhora. Un cert esperit de refundació –caòtic i reactiu– plana sobre una UE arrossegada per la urgència geopolítica que marca el desordre global. Europa només pot ser gran sent Europa. Una rara avis de cessió de sobirania, recerca de consens i principis compartits, que desafia l'absolutisme d'un món regit per la llei del més fort.